

**Βατοπαιδινή Μουσική Βίβλος
Μουσικολογικὰ Μελετήματα 1**

**ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ ΜΕΓΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΜΑΔΥΤΩΝ**

Τὸ ἀνέκδοτο αὐτόγραφο τοῦ 1816

Τὸ ἔντυπο τοῦ 1832

Κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Γεωργίου Ν. Κωνσταντίνου

ΙΕΡΑ ΜΕΓΙΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ λεπτομερὴς ἐνασχόλησή μου μὲ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς μὲ ἔμαθε νὰ παρατηρῶ τὰ πράγματα σὲ βάθος, καθὼς οἱ πληροφορίες ποὺ παρέχει ἡ ἔρευνα δείχνουν ὅτι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα στὴν ἀρχὴ προσπερνοῦμε ἢ ἀπλῶς ἐντάσσουμε κάπου, κρύβουν πολύτιμα δεδομένα ποὺ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὲς διευκρινίσεις στὰ μουσικὰ κείμενα-συγγράμματα ἢ καὶ ὁδηγοῦν σὲ καινοφανῆ συμπεράσματα. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ εὐρήματα στὴν περίπτωση τῶν ἔργων ποὺ σώζονται σὲ πολλὰ, διαφορετικὰ χειρόγραφα-ἐντυπα. Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸ χειρόγραφο 18 τῆς Βιβλιοθήκης Δημητσάνας. Ἡ ἐπισήμανση, καὶ ταυτόχρονα ἡ παρότρυνση, τοῦ φιλόλογου καθηγητῆ Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, ὁ ὁποῖος ἔγραφε πρὶν 30 περίπου χρόνια: “Ἡ ὕπαρξη αὐτογράφου ἑνὸς βιβλίου τόσο σημαντικοῦ γιὰ τὴν καθόλου ἱστορία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς θεωρίας καὶ πράξης ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα πολύτιμο ἱστορικὸ δεδομένο. Πολὺ περισσότερο, ὅταν πρόκειται γιὰ βιβλίον ποὺ ἔχει ἐπιμεληθεῖ ἄλλος ἐκδότης. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη ἀποκτᾷ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὸ ἐντυπο καὶ τὸ αὐτόγραφο”*, μού κίνησε τὴν περιέργεια καὶ καταπιάστηκα, πέρα ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτῆς καθ’ ἑαυτῆς τῆς γραφῆς τοῦ Χρυσάνθου, μὲ τὴ σύγκριση κυρίως τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ αὐτογράφου μὲ αὐτὸ τοῦ ἐντύπου. Τὰ ἀποτελέσματα ἦταν ἐντυπωσιακά: νέα στοιχεῖα ἔρχονται νὰ δια-

* “Αὐτόγραφο (1816) τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου”, Ἑρηνιστῆς 11 (1974) Ἀθήνα 1977, σελ. 311-322 [τὸ ἀνάτυπο].

φωτίζουν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα πού ἡ κατανόησή τους ἦταν μέχρι σήμερα ἐξαιρετικά δυσχερῆς ἐξαιτίας τῶν κάθε εἶδους ἀπλοποιήσεων, οἱ ὁποῖες ξεκίνησαν ἀκόμη καὶ πρὶν τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων ἐντύπων μουσικῶν βιβλίων (Βουκουρέστι 1820, Παρίσι 1821, Βιέννη 1823, Κωνσταντινούπολη 1824). Γίνεται δηλαδὴ ἓνα ἐφόδιο κατανόησης πολλῶν θεωρητικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξηγοῦνταν πλήρως μέσα ἀπὸ τὴν ἐντυπη ἔκδοση τοῦ 1832, ὅπως:

- **ἡ χειρόγραφη παράσταση τῶν χαρακτήρων ποσότητος καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἤχων καὶ τῶν φθόγγων** (δικαιολόγηση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ σχήματός τους ὅπως αὐτὰ φαίνονται καὶ στὰ χειρόγραφα τῶν Τριῶν Δασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τους, γραμμένα στὴ Νέα Μέθοδος. Δυστυχῶς, τὸ σχῆμα πολλῶν ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀποδόθηκε ἐπιτυχῶς μὲ τὴν τυπογραφία, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ παρεφθαρμένη εἰκόνα τους νὰ διαϊωνίζεται καὶ νὰ γίνεται βάση στρεβλῆς ἐπεξήγησης τῆς ὀνομασίας-προέλευσής τους)

- **οἱ χαρακτῆρες διαίρεσης τοῦ χρόνου** (ἡμίγοργο, τριημίγοργο, παρεστιγμένα γοργὰ καὶ δίγοργα)

- **οἱ κλάδοι τῶν ἤχων** (ἐκτενὴς ἀναφορὰ στοὺς μέσους ἤχους)

- **τὸ χρωματικὸ γένος** (ὑπέρβαση τῶν δυσκολιῶν πού ἐμφανίζει ἡ ἐπικρατοῦσα θεωρητικὴ ἀντίληψη, μὲ σπουδαιότερες ὅσες ἀφορῶν κλίμακες καὶ εἰρμολογικά, κυρίως, μέλη αὐτοῦ τοῦ γένους)

- **ἡ ἑμμελὴς ἀπαγγελία** (οἱ ἀναγνώσεις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἱεροδιακόνων)

- **ἡ ἐπιλογὴ χρησιμοποίησης καὶ ἄλλων σημαδιῶν τῆς παλαιᾶς μεθόδου γραφῆς** (ὅπως εἶναι λ.χ. τὸ ἀπόδομα ἢ τὸ τρομικόν, τὸ ὁποῖο γράφεται στὰ πρῶτα μουσικὰ κείμενα τῆς Νέας Μεθόδου γιὰ ἄρκετὸ χρονικὸ διάστημα, σὲ μιὰ πρώιμη περίοδό της, τουλάχιστον μέχρι λίγο πρὶν τὴν ἐκτύπωση τῶν πρώτων μουσικῶν βι-

βλίων -γεγονός πού καταδεικνύει τή συνέχεια καί ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν παλαιότερη μέθοδο γραφῆς)*.

“Ὅλα τὰ παραπάνω, μαζί μὲ τὴν προσφορὰ στοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη τοῦ αὐτογράφου κώδικα τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου μὲ τὴ μορφή ψηφιακῆς εἰκόνας, πού τοὺς δίνει τὴ δυνατότητα πρόσβασης σὲ χειρόγραφο πού ἴσως νὰ μὴν προσέγγιζαν ποτέ, ἀποτελοῦν τοὺς λόγους αὐτῆς τῆς ἔκδοσης. Μιὰ ἔκδοση πού:

- ἐπιτρέπει σὲ κάθε μελετητὴ καί ἐνδιαφερόμενο νὰ ἐμπλουτίσει τὶς γνώσεις του καί νὰ ἐπεκτείνει τὸν προβληματισμό του στὰ ζητήματα τῆς Ψαλτικῆς

- ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ συγκρίσεις καί ἀναλύσεις σὲ βάθος ὄχι μόνο τῶν θεωρητικῶν θεμάτων ἀλλὰ καί τῶν μουσικῶν κειμένων, μὲ ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὴν κατανόηση τῆς γραμματικῆς καί τῆς ἔκφρασης τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, καί τὴν ἐπιβεβαίωση γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τῆς ρήσης “χίλιοι καλοὶ χωροῦν”, καθὼς μὲ τὴν ἔρευνα πού συνδέει θεωρία καί πράξη κατανοεῖται, “δικαιώνεται” ὁ πλοῦτος καί ἡ ποικιλομορφία τῶν διαφορετικῶν τάσεων - σχολῶν τῆς Ψαλτικῆς πού κατὰ παράδοσιν ἔφτασαν μέχρι τὶς μέρες μας

- θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε ὅτι εἴμαστε φορεῖς καί ἑκφραστὲς μιᾶς μεγάλης τέχνης καί συνάμα ἐπιστήμης, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι πάντα τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς μας. Ἡ ἀπολυτοποίηση προσωπικῶν μουσικῶν δεδομένων καί ἡ ἐμμονὴ σὲ αὐτὰ ὡς μοναδικῶν κέντρων παράδοσης καί αὐθεντικότητος φέρνει τὸν ὀπαδισμό καί τὴν παρέκκλιση, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ γκρίζο νὰ ἐπι-

* Περισσότερες πληροφορίες στὴν ὑπὸ ἔκδοση ἐργασία μου “Ἡ μουσικὴ γραφὴ τῆς Νέας Μεθόδου μετὰ τὴν καθιέρωσή της (1815) καὶ πρὶν τὴν ὀριστικὴ τῆς ἐπικράτησιν (1820) μέσω τῆς τυπογραφίας”.

βάλλεται ως φωτεινό και ἡ ἀβλεψία - ἀτέλεια νὰ γίνεται θέση καὶ συμπέρασμα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ μεθοδολογία αὐτῆς τῆς ἔκδοσης ἔχω νὰ ἐπισημάνω τὰ ἑξῆς:

- τὸ αὐτόγραφο ἔγινε ἡ βάση πάνω στὴν ὁποία προσαρμόστηκε ἡ ἔντυπη ἔκδοση τοῦ 1832

- ἐνότητες - κεφάλαια μὲ ὕλικό ποὺ ὑπάρχει μόνο στὸ αὐτόγραφο ἢ μόνο στὸ ἔντυπο μπαίνουν στὸ τέλος, μετὰ τὴν συγκριτικὴ παράθεση τοῦ κοινοῦ ὕλικου τῶν δύο ἔργων

- ἡ κάθε παράγραφος ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἢ τὴν ἐπόμενη μὲ μιὰ ὀριζόντια γραμμὴ, ἐκτὸς καὶ ἂν σὲ δύο ἢ περισσότερες συνεχόμενες παραγράφους τὰ γραφόμενα βρίσκονται μὲ ἄλλη σειρά, ὅπως π.χ. στὸ περὶ ἤχων κεφάλαιο, ὅπου τὸ μὲν αὐτόγραφο θέτει τὸν κάθε πλάγιο μετὰ τὸν κύριό του, ἐνῶ τὸ ἔντυπο ἔχει πρῶτα ὅλους τοὺς κυρίους καὶ ἔπειτα ὅλους τοὺς πλαγίους

- κρατήθηκε ἡ ἀρίθμηση τῶν ὑποσημειώσεων τοῦ αὐτογράφου ἀλλὰ ἔλλαξε ἡ ἀρίθμηση αὐτῶν τοῦ ἐντύπου ἐξαιτίας τῆς παράθεσης τῶν παραγράφων μὲ αὐτοτέλεια στὴν ἔκδοση αὐτή. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα σὲ μία παράγραφο, λόγω ἀλλαγῆς σελίδας στὸ ἔντυπο, νὰ ἔχουμε δύο ἢ καὶ τρία (α), δύο (β) κλπ. Ἔτσι λοιπόν, γιὰ νὰ μὴ χαθεῖ τὸ γράμμα τῆς ἔντυπης παραπομπῆς τῶν ὑποσημειώσεων τῆς ἔκδοσης τοῦ 1832, μπῆκε αὐξὼν ἀριθμὸς ὡς ἐκθέτης στὸ γράμμα τῆς ὑποσημείωσης ὅταν αὐτὸ συναντιόταν πάνω ἀπὸ μία φορὰ μέσα στὴν ἴδια παράγραφο (π.χ. σελ. 479, § 177, ὑποσημειώσεις: α, β, γ, δ, α², β², γ²)

- μὲ πλάγια γράμματα (italic) μπῆκαν λέξεις ἢ φράσεις τοῦ ἐντύπου διαφορετικὰ διατυπωμένες στὸ αὐτόγραφο

- μὲ ἔντονα γράμματα (bold) μπῆκαν λέξεις, φράσεις, ἐνότητες ποὺ εἴτε λείπουν τελείως ἀπὸ τὸ ἄλλο βιβλίον εἴτε τὸ νόημά τους

δίνεται σ' αὐτὸ συνοπτικά

- ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μαρτυρίες-χαρακτῆρες τοῦ αὐτογράφου ποὺ εἶναι ἤδη μὲ κόκκινο, μπῆκαν ἐπίσης μὲ κόκκινο οἱ μαρτυρίες-χαρακτῆρες ποὺ ἐμφανίζονται διαφορετικοὶ στὰ δύο βιβλία, ἐκτὸς καὶ ἂν ἡ παράγραφος στὴν ὁποία ἀνήκουν εἶναι ἤδη μὲ ἔντονα γράμματα (bold) (π.χ. σελ. 241, § 79)

- ὅταν ἓνα μέρος μιᾶς παραγράφου τοῦ ἐντύπου μπαίνει σὲ ἄλλο σημεῖο, τότε ὁ ἀριθμὸς τῆς παραγράφου μπαίνει σὲ παρένθεση καὶ ἔχει ὡς ἐκθέτη τὸ ἀνάλογο κεφαλαῖο γράμμα τῆς ἀλφαβήτου, κι αὐτὸ γιατί μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήθηκαν μὲ διαφορετικὴ σειρὰ τὰ μέρη τῆς παραγράφου [π.χ. σελ. 267 (§ 111^B) καὶ σελ. 269 (§ 111^A)]. Ἐνῶ, ὅταν κάποια ὑποσημείωση χωρίζεται καὶ μπαίνει σὲ διαφορετικὰ σημεῖα, τότε τὸ κάθε κομμάτι ἔχει καὶ τοὺς ἀνάλογους ἀστερίσκους ὡς ἐκθέτη (π.χ. σελ. 371, § 278, ὑποσ. α** καὶ α*)

- ὅταν μία παράγραφος-ὑποσημείωση τοῦ ἐντύπου ἐμφανίζεται ἀντίστοιχα ὡς ὑποσημείωση-παράγραφος στὸ αὐτόγραφο, τότε τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων τοῦ ἐντύπου προσαρμόζεται σ' αὐτὸ τοῦ αὐτογράφου (π.χ. σελ. 233, § 66, ὑποσ. α**)

- τὰ κεφάλαια Περί Μέτρων καὶ Περί Ἀπηχημάτων μπῆκαν καὶ στὴ σειρὰ τῶν παραγράφων καὶ ὡς ξεχωριστὰ κεφάλαια, μιᾶς καὶ στὸ ἔντυπο παρουσιάζουν μιὰ αὐτοτέλεια, ἐνῶ στὸ αὐτόγραφο εἶναι ἐνσωματωμένα σὲ ἄλλα κεφάλαια

- κρατήθηκε ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία τῶν κειμένων μὲ σιωπηρὴ διόρθωση παροραμάτων. Διορθώσεις-ὑποδείξεις ἔγιναν ὅπου ἡ ἐσφαλμένη γραφή ἀλλοίωνε τὸ νόημα τῶν γραφομένων

- παρατηρήσεις, σχόλια ἢ διορθώσεις δικές μου ἐπισημαίνονται μὲ [*].

Εὐχαριστίες πρέπουν καὶ ἀξίζουν πολλὰς σὲ ὅσους βοήθησαν ὥστε νὰ πραγματοποιηθεῖ αὕτὴ ἡ ἐκδοσις, καὶ συγκεκριμένα:

- στὸν Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου πατέρα Ἐφραίμ γιὰ τὴν υἱοθέτηση τῆς παρούσας ἔκδοσης, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη τῆς νέας σειρᾶς ἐκδόσεων “*Βατοπαιδινὴ Μουσικὴ Βίβλος - Μουσικολογικὰ Μελετήματα*”. Στοὺς πατέρες τῆς Μονῆς γιὰ τὴν σύνταξη τῆς Βιογραφίας τοῦ Χρυσάνθου καὶ τὴν βοήθειά τους στὴν ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης

- στὸ Ἐφορευτικὸ Συμβούλιο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Δημητσάνας γιὰ τὴν ἄριστη συνεργασία καὶ κυρίως γιὰ τὴν ἄδεια νὰ συμπεριληφθεῖ στὴν ἔκδοση ψηφιακὸ ἀντίγραφο τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτογράφου

- στὸ προσωπικὸ τῆς Βιβλιοθήκης ποὺ μᾶς διευκόλυνε τὰ μέγιστα στὶς ἐργασίες ποὺ πραγματοποιήθηκαν ἐκεῖ

- στὸ Λυκοῦργο Ἀγγελόπουλο, Ἀρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Ἀγιοτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση καὶ ἐπιστημονικὴ καθοδήγηση ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἰδέα τῆς ἐργασίας μέχρι σήμερα

- στοὺς καλοὺς φίλους: Κωνσταντῖνο Θεοχάρη, Ἰωάννη Πανουσάκη καὶ Βασίλειο Ζάχαρη γιὰ τὴ φωτογράφισή καὶ ψηφιοποίηση τοῦ χειρογράφου Δημήτριο Παπαδόπουλο γιὰ τὴ φιλολογικὴ βοήθεια καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ ὅποια ἀλχημεία χρειάστηκε νὰ γίνεῖ στὶς γραμματοσειρές· π. Γεώργιο Σταθόπουλο γιὰ τὶς ἀντιπαραβολές τῶν κειμένων· Κωνσταντῖνο Ντίνα, Ἀγαμέμνονα Τσελίκι, Κρίτωνα Χρυσοχοϊδῆ, Σωτῆρη Δεσπότη καὶ Κωνσταντῖνο Λανάρα γιὰ τὶς πληροφορίες καὶ τὶς πολύτιμες συμβουλές τους.

Γεώργιος Ν. Κωνσταντίνου

Διδάκτωρ τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν

τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ *

Ὁ Μητροπολίτης Προύσης Χρύσανθος Καράμαλλης¹ (περ. 1770² - †1846) καταγόταν ἀπὸ “τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλίγονον πολίχνην τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, Μάδυτον”³. “Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ἐν τῇ γειναμένη καὶ εἶτα ἐν τῇ πατριαρχικῇ Ἀκαδημίᾳ”⁴. Χρημάτισε μαθητὴς στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ Πρωτοφάλτου Πέτρου Βυζαντίου⁵ (†1808), ἀπὸ τὸν ὁποῖο μυήθηκε ὅχι μόνον στὴν ἐπίσημη ψαλτι-

* Εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Μητροπολίτη Μύρων κ. Χρυσόστομο γιὰ τὰ ἔγγραφα ἐκλογῶν τοῦ Χρυσάνθου καὶ στὸν ἱστορικὸ κ. Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη γιὰ τὴν βοήθειά του στὴν ἐξεύρεση τῆς βιβλιογραφίας.

¹ Μ. Κατζάκης, Ὁ Μεγάλος Διδάσκαλος Χρύσανθος ὁ ἐκ Μαδύτου, ὁ Μουσικὸς Δεσπότης (1770-1846), *Προσφυγικὸς Κόσμος*, 9.11.1947· ὁ ἴδιος, Μεγάλοι Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὁ ἐκ Μαδύτου Χρύσανθος Καράμαλλης, ὁ Μουσικὸς Δεσπότης, *Ἑλλήσποντος, Ἀθήνα Ὀκτώβριος 1965*· Ἀγγ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά, Ἀθήνα 1998*, σελ. 332.

² Πολλοὶ μελετητὲς ἀναφέρουν ὡς ἔτος γέννησης τὸ 1770, ἀκολουθώντας τὸν Γ. Παπαδόπουλο (*Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ’ ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν Ἀθήναις 1890*· *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Ἀθῆναι 1904*). Στὸ ἄρθρο, *Θρακικὸς μουσικοί, Θρακικά Παραρτ. Γ’ τόμ., ἐν Ἀθήναις 1931*, σελ. 225, τοποθετεῖται στὸ “τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰ.”, ἐνῶ ὁ Χρ. Σολομωνίδης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, Ἀθήνα 1960*, σελ. 204, ἀναφέρει τὸ ἔτος 1778. Ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν Ἀλωση (1453-1820), Ἀθήνα 1999*, σελ. 97, προτιμᾷ τὸ “περ. 1770”. Πρβλ. ὑποσ. 20.

³ Μ. Κατζάκης, Ὁ Μεγάλος Διδάσκαλος, 9.11.1947.

⁴ *Θρακικὸς μουσικοί*, σελ. 225. Πρβλ. ὑποσ. 15.

⁵ Ὁ Χρύσανθος στὸν κατάλογο τῶν μουσικῶν τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ ἀναφέρει, “ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς, ὁ καὶ φυγὰς ἐπιλεγόμενος”. Ὁ Πέτρος παρέμεινε Πρωτοφάλης ὡς τὸ 1805 περίπου. Βλ. Χρ. Πατρινέλης, *Πρωτο-*

κή παράδοση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ στὴν προώθη-
ση τῆς “ἐπίλυσης” τοῦ πολὺπλοκου παραδοσιακοῦ γραφικοῦ συ-
στήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Κατὰ κοινὴ παραδοχὴ, ἡ γενικὴ παιδεΐα τοῦ Χρυσάνθου ἦταν
εὐρύτατη γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του. “Ἄνὴρ λόγιος καὶ εὐ-
μαθέστατος”⁶, ἦταν “ἐγκρατὴς τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλι-
κῆς Γλώσσης καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς”⁷, χειριζόμενος δὲ
δεξιῶς τὸν εὐρωπαϊκὸν πλαγίαυλον καὶ τὸ ἀραβοπερσικὸν νέϊ”⁸.
Μελέτησε μουσικὰ συγγράμματα σὲ διάφορες βιβλιοθῆκες⁹, “εὐ-
ρωπαϊοὶς τε μουσικοῖς ὁμιλήσας διδασκάλοις”¹⁰. Μὲ τὴν τελευ-
ταία αὐτὴ φράση πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιη ἡ παραμονὴ τοῦ Χρυ-
σάνθου στὴν Εὐρώπη (πιθ. Γαλλία¹¹), ὅπου ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ
σύγχρονους τοῦ μουσικοῦς καὶ ἐπιστήμονες, τὰ συγγράμματα τῶν
ὁποίων ἀναφέρει στὸ ἔργο του, καὶ μελέτησε τὶς ἀπὸ ἐτῶν ἐκδεδο-
μένες θεωρητικὲς πραγματεῖες παλαιότερων μουσικῶν συγγρα-
φῶν (Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων).

Τὴν πρώτη μαρτυρία γιὰ τὸν Χρυσάνθου ἀποτελεῖ τό, λανθάνον
σήμερα, αὐτόγραφό του τοῦ ἔτους 1804¹². Ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπί-

ψάλται, Λαμπαδάριοι καὶ Δομέστικοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1453-
1821), *Μνημοσύνη* 2, ἐν Ἀθήναις 1969, σελ. 80.

⁶ Ἀγγ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, σελ. 332.

⁷ Θ. Ἀριστοκλῆς, *Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Βιογραφία καὶ συγγρα-
φαὶ αἱ ἐλλάσσονες*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σελ. 61, σημ. Β΄.

⁸ Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σελ. 333.

⁹ Ὁ.π.

¹⁰ “Προκήρυξις, Κωνσταντινούπολις, τῇ 25 Νοεμβρίου 1815”, *Ἑλληνικὸς
Τηλέγραφος*, ἐν Βιέννῃ 9.1.1816, σελ. 10.

¹¹ Δὲν εἶναι, ἴσως, ἀμεληταία σύμπτωση ἡ ὑπαρξὴ αὐτογράφου του τῆς περιό-
δου αὐτῆς (1807) στὸ Παρίσι. Βλ. ὑποσ. 23.

¹² Ὁ κώδικας φυλασσόταν στὴν Βιβλιοθήκη τῶν Γαΐτανακείων Ἐκπαιδευ-

σκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, συμπατριώτης τοῦ Χρυσάνθου, διέσωσε τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα¹³ τοῦ “Ἐγχειριδίου Θεολογίας”¹⁴, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἔργο τοῦ Χρυσάνθου, ἀλλὰ ἀπλῇ ἀντιγραφῇ -ὅπως συνηθιζόταν- προφανῶς, γιὰ τὶς μαθητικὲς τοῦ ἀνάγκες στὴν Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ¹⁵.

Τὸ ὄνομα Χρῦσανθος, ἂν καὶ δίχως συνοδευτικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα, ἀποτελεῖ, πιθανῶς, μοναχικὸ καὶ ὄχι βαπτιστικὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖο ἔλαβε εἴτε κατὰ τὴν μοναχικὴ του κουρά, εἴτε κατὰ τὴν “εἰς διάκονον” χειροτονία του¹⁶. Ὁ Ἀλεξούδης, στὸν ἐπισκοπικὸ κατάλογο τοῦ Δυρραχίου, τὸν ἀναφέρει ὡς Σιναιΐτη¹⁷, ἐνῶ ὁ Προηγούμενος Διονύσιος Βατοπαιδινὸς τὸν μνημονεύει ὡς “καλόγη-

τηρίων ἕως τὴν καταστροφὴ τῆς Μαδύτου τὸ 1915. Μ. Κατζάκης, Μεγάλοι Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1966.

¹³ «Ἐπὶ τοῦ τελευταίου φύλλου, ὅπερ δὲν φέρει ἀρίθμησιν, ἀναγινώσκεται ἡ ἀκόλουθος σημείωσις, “Χρῦσανθος ὁ ἐκ Μαδύτου πόλεως, κατὰ τὸν Ἑλλησποντον, τὴν δε τὴν βίβλον ἰδίαις χερσὶν ἀντιγέγραφεν, ἐν ταῖς κατὰ Βόσπορον κομποπόλεσι διατρίβων, βασιλεύοντος μὲν τοῦ Σουλτὰν Σελήμ, πατριαρχοῦντος δὲ Καλλινίκου, ἐν ἔτει, ἀπὸ Θεογονίας, χιλιοστῶ ὀκτακοσιοστῶ τετάρτῳ, ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ”». Χρυσ. Παπαδόπουλος, Μάδουτος, ἡ πόλις τῆς Χερρονήσου, ἐν Ἀθήναις 1890, σελ. 44.

¹⁴ “Τέλος, ὁ πέμπτος κῶδῆξ [τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐλληνικῆς Σχολῆς], εἰς χάρτην ἐξ 134 σελίδων, περιέχει “ἐγχειρίδιον, ἧτοι ἐκθεσιν σύντομον θεολογίας”. Ὁ.π.

¹⁵ Τὸ 1803 ἡ Σχολὴ μεταφέρθηκε στὸν Κουρούτσεσμε τοῦ Βοσπόρου, ὅπου “διέτριβε” ὁ Χρῦσανθος τὸ 1804. Πρβλ. Τ. Γριτσόπουλος, λήμμα Γένους, Μεγάλῃ Σχολῇ, Θ.Η.Ε. 4, Ἀθῆναι 1964, σελ. 308-314.

¹⁶ Ὁ Χρ. Σολομωνίδης, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, σελ. 204, γράφει ὅτι ὁ Χρῦσανθος ἔγινε κληρικὸς τὸ 1804, βασισμένος, προφανῶς, στὸ αὐτόγραφο τοῦ ἴδιου ἔτους, ὅπου χρησιμοποιεῖ ἤδη τὸ ὄνομα αὐτό.

¹⁷ Ἀνθ. Ἀλεξούδης, Μητροπολίτης Ἀμασείας, Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ’ ἐπαρχίας, Νεολόγος (Κων/πόλεως),

ρο”¹⁸. Από τὰ τέσσερα πρῶτα, χρονολογικά, αὐτόγραφα τοῦ Χρυσάνθου δὲν μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ἱερατικὸ ἀξίωμα. Τὴν πρώτη μαρτυρία συναντοῦμε στὴν Πατριαρχικὴ Προκήρυξη τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1815¹⁹, ὅπου ἀναφέρεται ὡς “ἱερολογιώτατος ἐν διακόνοις”²⁰. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1816²¹ ὑπογράφει ὡς Ἀρχιμανδρίτης ἀντίγραφο τοῦ ἔργου του “Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς”²².

Τὸν πρῶτο γνωστὸ καρπὸ τῆς μουσικῆς δραστηριότητος τοῦ Χρυσάνθου ἀποτελεῖ ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ *Συντόμου Εἰρμολογίου*²³

ἔτος ΚΕ΄, 8.11.1891, φ. 6688, σελ. 3.

¹⁸ Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπαιδίου, Συσταχθέντος Φάκελος 8, φ. 3γ, 21.1.1815.

¹⁹ “Προκήρυξις”, 9.1.1816.

²⁰ Οἱ πλεῖστοι τῶν μελετητῶν ἀναφέρουν, λανθασμένα, ὅτι ὁ Χρυσάνθος ἦταν Ἀρχιμανδρίτης τὸ 1814. Ἄν δεχθοῦμε ὡς ἔτος γέννησής του τὸ 1770 (ὑποσ. 2), βάσει τῆς Προκήρυξης, τὸ 1815, σὲ ἡλικία 45 ἐτῶν, ἦταν διάκονος, γεγονός ἀσύνηδες. Τὸ αὐτόγραφο τοῦ 1804 (ὑποσ. 16), ἡ μαθητεία του στὸν Πρωτοψάλτη Πέτρο ἕως τὸ 1805 (ὑποσ. 6) καὶ τὸ αὐτόγραφο τοῦ 1807 (ὑποσ. 26) ὁδηγοῦν στὴν ἄποψη ὅτι ὁ Χρυσάνθος ἦταν νέος στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. Ἐπομένως, ὡς ἔτος γέννησης πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦμε τὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὸ 1780.

²¹ Χειρόγραφο Δημητσάνης, ἀρ. 18, φ. 127γ “Γέγραπτο χειρὶ βίβλος, Ἀρχιμανδρίτου Χρυσάνθου ὅφρ’ ἐς χρῆσιν, ἡ Γρηγορίου, αἰωις’ Σεπτεμβρίου 6””. Τ. Γριτσόπουλος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς Δημητσάνης, ἐν Ἀθήναις 1952, σελ. 22.

²² “Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς συνταχθέν μὲν παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Διρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων ἐκδοθέν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν. Ἐν Τεργέστη, ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαὴλ Βάις (Michele Weis) 1832”. Πρβλ. Γ. Χατζηθεοδώρου, Βιβλιογραφία τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Περίοδος Α΄ (1820-1899), Θεσ/νίκη 1998, σελ. 216-217.

²³ Parisinus Suppl. gr. 1047, φ. 2γ “Εἰρμολόγιον σὺν Θεῷ Ἀγίῳ, περιέχον πάντας τοὺς εἰρμούς τῶν τε Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, ποιήμα

τοῦ διδασκάλου τοῦ Πέτρου Βυζαντίου στὰ 1807. Τὰ ἔτη 1811 καὶ 1812 μεταγράφει, ἀντίστοιχα, τὸ *Εἰρμολόγιο*²⁴ καὶ τὸ *Δοξαστάριο*²⁵ τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, μὲ ὁρισμένα δοξαστικά τοῦ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου, κάνοντας τὶς πρῶτες προσπάθειες καταγραφῆς ρυθμικῶν ποδῶν “κατὰ τὸ σύστημα Χρυσάνθου”. Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὴν περίοδο αὕτῃ ὁ Χρυσάνθος ἄρχισε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῆς γραφικῆς ἀπλοποίησης τῆς μουσικῆς σημειογραφίας, μὲ κύριο μέλημα τὴν καταμέτρηση “τοῦ ἐν τῇ μελωδίᾳ διαπανωμένου χρόνου”. Κρίνοντας ἀπὸ τὰ αὐτόγραφα τοῦ 1811-1812, τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα σὲ μιὰ ἀναλυτικώτερη γραφή, διατηρῶντας ὅμως βασικὰ γνωρίσματα τῆς “παλαιᾶς μεθόδου”, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ σημειογραφία τῆς Νέας Μεθόδου²⁶ διαμορφώθηκε κατὰ τὰ ἔτη 1812/14.

Ὁ βιογράφος τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ Α΄ ἀναφέρει τὴν σχέση τοῦ Χρυσάνθου μὲ τὸν Κωνστάντιο, ὅταν ὁ δεύτερος διέμε-

κὺρ Πέτρου Πρωτοφάλτου τοῦ Βυζαντίου, κατὰ ταχὺ δρόμον”, φ. 100r “καὶ ἦδ’ ὅς ἴσχεις, χερσὶ Χρυσάνθου βίβλος μετεγράφη νῦν, ὅνπερ ἐν μνήμῃ φέροις, ἐν ἔτει, αὐτῷ μαρτίου κζ’”. Μ. Χατζηγιακουμῆς, *Χειρόγραφα Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς 1453-1820*, Ἀθήνα 1980, σελ. 184-185, φωτ. δείγμα 102. Am. Gastoue, *Catalogue des Manuscrits de Musique Byzantine de la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris 1907, σελ. 91 καὶ πίν. VII. Ch. Astruc - M.-L. Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie. Le Supplément grec*, τόμ. III, Paris 1960, σελ. 163-166.

²⁴ Χειρόγραφο Βιβλιοθήκης Κ. Ψάχου, ἀρ. 229, φ. 1r “Καταβασία τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν συντεθεῖσαι μὲν παρὰ τοῦ μουσικολογιστάτου κυροῦ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Λακεδαίμονος, τῷ δὲ, αὐτῷ, ὑπὸ Χρυσάνθου τὰ χρονικὰ μέτρα διαφθεῖσαι”. Κ. Ψάχος, *Ἡ Παρασημαντικὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Ἀθήναι 1978, σελ. 89-90, ὑποσ. 54.

²⁵ Χειρόγραφο Βιβλιοθήκης Κ. Ψάχου, ἀρ. 230, φ. 1r “Δοξαστικαρίον τονισθὲν μὲν ὑπὸ Πέτρου Λακεδαίμονος, ᾧ παρενέειρσαν καὶ τὰ τῶν ἐπισήμων

νε στὸ Σιναϊτικὸ Μετόχι τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὸν Παλατὰ Κωνσταντινουπόλεως -μετὰ τὸ 1811- καὶ τονίζει τὴν ἐπιστημονικὴ προσφορὰ τοῦ Χρυσάνθου στὴν μουσικὴ²⁷. Μνημονεύει ἐπίσης τὴν “καθ’ ὁδηγίαν τοῦ ἀεμνήστου Κωνσταντίου”²⁸ συγγραφὴ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ. Ἡ δὲ Προκήρυξη τοῦ 1815 ἐξαίρει ἐγκωμιαστικὰ τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τοῦ Χρυσάνθου, θέλοντας νὰ προβάλει τὴν Νέα Μέθοδο²⁹. Ἐξάγεται, λοιπόν, ὅτι ἤδη τὸ 1815 εἶχε ἀσχοληθεῖ “διὰ μακροῦ χρόνου” μὲ τὴν συλλογὴ τοῦ ὕλικου τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ³⁰, “τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ γράφτηκε περὶ-που στὰ χρόνια 1811/1814”³¹. Ἡ συμβολὴ τοῦ Κωνσταντίου ἀφορᾷ,

ἐορτῶν δοξαστικὰ Ἰακώβου τοῦ πρωτοψάλτου, ἀναγραφὴν δὲ κατὰ τὸ σύστημα Χρυσάνθου τῷ ,αωιβ“ ἔτει σωτηρίῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ χάριν τῶν αὐτῶ μαθητιῶντων”. Ὁ.π.

²⁶ “Νέα Μέθοδος” ὀνομάστηκε τὸ νέο σύστημα γραφῆς καὶ διδασκαλίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, πού ἐπινόησαν οἱ Γρηγόριος Λαμπαδάριος, Χουρμούζιος Γεωργίου καὶ ἱεροδιάκονος Χρυσάνθος, καὶ τὸ ὁποῖο καθιερώθηκε μετὰ ἀπὸ ἔγκριση τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Στ’ τὸ 1815. Σὲ ἀντιδιαστολή, ἡ παλαιὰ παρασημαντικὴ ὀνομάστηκε “παλαιὰ μέθοδος”.

²⁷ “Εἶχε δὲ παρ’ ἑαυτῷ καὶ καλοὺς συνεργάτας, ὡς τινες δορυφόρους, λογίους ἱερομένους, οἷον τῶν ἐκ Μαδύτου Ἀρχιμανδρίτην Χρυσάνθον, τὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους δύω Γρηγόριον καὶ Χουρμούζιον πολλὰ ὑπὲρ τῆς μουσικῆς μοχθήσαντα”. Θ. Ἀριστοκλῆς, Κωνσταντίου Α’ Βιογραφία, σελ. 6.

²⁸ Θ. Ἀριστοκλῆς, Κωνσταντίου Α’ Βιογραφία, σελ. 61, σημ. Β’.

²⁹ “Ὁ τε Ἱερολογιώτατος ἐν διακόνοις κύρ Χρυσάνθος... περὶ τὸ θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς μέρος, εἴπερ τις ἄλλος, διὰ μακροῦ χρόνου καὶ πόνων πολλῶν ἐνασχοληθεῖς, καὶ ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν ἐγκρατής, Εὐρωπαϊοῖς τε Μουσικοῖς ὁμιλήσας διδασκάλοις, καὶ τούτων, ὅσα τῷ εἰσαγωγικῷ συμβάλλεται μέρει, συλλεξάμενος”. “Προκήρυξις”, σελ. 10.

³⁰ Ὁ γενικὸς τίτλος τοῦ ἔργου (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς) ὀφείλεται, πιθανῶς, “στὴν ἐπινόηση τοῦ Π. Πελοπίδη”. Μ. Χατζηγιακουμῆς, Αὐτόγραφο (1816) τοῦ “Μεγάλου Θεωρητικοῦ” τοῦ Χρυσάνθου, Ὁ Ἐρα-

προφανώς, μόνο την “προεισοδιώδη ἀφήγηση περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς μουσικῆς”, καθαρὰ φιλολογικοῦ χαρακτήρα.

Ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο τῶν ἐρευνητῶν ὅτι ἡ Νέα Μέθοδος τῶν Τριῶν Διδασκάλων -παρόλη τὴν σαφὴ διατύπωση- εἶναι ἐπινόημα, ἂν ὅχι ἀποκλειστικά, κυρίως τοῦ Χρυσάνθου³², προφανῶς, λόγῳ τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας του, ἡ ὁποία εἶδε νωρὶς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος³³. Τὴν θέση αὕτη ἐνίσχυσε καὶ ἡ γλαφυρὴ ἐξιστόρηση ἀπὸ τὸν Γ. Παπαδόπουλο τῆς ἐξορίας τοῦ Χρυσάνθου στὴν Μάδυτο λόγῳ τῆς “καινοφανοῦς μεθόδου” του³⁴, ἡ ὁποία “φαίνεται ὅτι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θρύλου”³⁵.

νιστής 11 (1974), [ἀνάτυπο] Ἀθήνα 1977, σελ. 312-315.

³¹ Μ. Χατζηγιακουμῆς, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ*, σελ. 98. Πρὸβλ. τοῦ ἰδίου, *Αὐτόγραφο*, σελ. 320-321.

³² Οἱ δυτικοὶ μουσικολόγοι ἀναφέρουν τὴν ἐν χρήσει σημειογραφία ὡς χρυσανθινή. Τὴν γνώμη τῶν πολλῶν ἐκφράζει ὁ Έμμ. Βαμβουδάκης (*Συμβολὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς παρασημαντικῆς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν*, Σάμος 1938, σελ. μα'), “τῷ 1814 ἐγένετο δεκτόν... τὸ σύστημα τῶν Τριῶν, ὅφ' οὗς πρέπει νὰ νοεῖται κυρίως ὁ Χρυσάνθος”.

³³ Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν κλασικὸ ἔργο του “*Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς*”, τὸ θεωρητικὸ ἐγχειρίδιο ποὺ διαδόθηκε εὐρέως τὰ πρῶτα χρόνια τῆς μεταρρύθμισης ἦταν ἡ γνωστὴ “*Εἰσαγωγή*” (*Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, συνταχθεῖσα, πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαζόντων αὐτὴν κατὰ τὴν νέαν μέθοδον, παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μადύτων διδασκάλου τοῦ Θεωρητικοῦ τῆς Μουσικῆς. Ἐν Παρισίοις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Ριγνίου. 1821). Γ. Λαδάς, *Τὰ πρῶτα τυπωμένα βιβλία βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1978, σελ. 19-26· Γ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία*, σελ. 215-216.

³⁴ Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σελ. 333· ὁ ἴδιος, *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις*, σελ. 200-201· ὁ ἴδιος, *Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σελ. 243-245.

³⁵ Χρ. Πατρινέλης, *Πρωτοψάλται*, σελ. 67. Ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, (*Μου-*

Ἡ κύρια συμβολή τοῦ Χρυσάνθου φαίνεται ὅτι ἦταν “ἡ κατάργηση τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων τῆς παλαιᾶς παρασημαντικῆς καὶ ἡ ἀντικατάστασή τους μὲ ἄλλους μονοσύλλαβους”³⁶. Ἡ ἐξορία του ὅμως στὴν πατρίδα του Μάδυτο γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ διότι ἔγραφε “ἐξηγηματικώτατα τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων μεμελισμένα μέλη”³⁷, φαίνεται ὑπερβολικὴ³⁸.

Οἱ παλαιότερες πηγές ἀναφέρονται σὲ κοινὴ ἐργασία τῶν Τριῶν Διδασκάλων³⁹. Παρόλο ποὺ δὲν εἶναι εὐκολο νὰ προσδιορισθεῖ ὁ χρόνος συνεργασίας τους καὶ ἡ προσφορά καθ’ ἑνός, μιὰ προσεκτικώτερη ἐξέταση ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἄποψη ὅτι τὸ νέο σύστημα προέκυψε, κυρίως, ἀπὸ τὴν συνεργασία τοῦ Χρυσάνθου μὲ τὸν Γρηγό-

σικὰ Χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832), τόμ. πρῶτος, Ἀθήνα 1975, σελ. 9), ἀναφέρει ὅτι, “οἱ Συμβολές τοῦ Γ. Ι. Παπαδόπουλου, εἰδικὰ στὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνδετῶν, ἀπαιτοῦν σήμερα ριζικὴ ἀναθεώρηση”.

³⁶ Μ. Χατζηγιακουμής, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ*, σελ. 98.

³⁷ Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σελ. 333.

³⁸ Ὁ Κ. Κούμας (*Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, τόμ. 12, ἐν Βιέννῃ 1832, σελ. 513) ἀναφέρει ὅτι “τρεῖς ψάλλται εἶχαν ἐφευρεῖν νέαν μέθοδον γραφῆς καὶ διδασκαλίας τῆς τέχνης των. Ἐζήτησαν ἄδειαν νὰ τὴν εἰσάξωσιν εἰς τὸ πατριαρχεῖον. Ὁ Κύριλλος τὴν κατέκρινεν ὡς ἀφανίζουσιν τὰ ἀρχαῖα ἄσματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ’ ὅταν, ἐξάρχοντος τοῦ Ἐφέσου Διονυσίου, ὡμιλήθησαν πολλὰ ὑπὲρ τῆς νέας μεθόδου, ἔδωκε τὴν ἄδειαν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ὁ Κύριλλος”.

³⁹ “Τρεῖς γάρ τῶν ἐν Βασιλευσούσῃ ἐξ ἐπαγγέλματος Μουσικῶν... ὁμοῦ συνελθόντες... διδασκαλίαν συνέταξαν καὶ μέθοδον παραδόσεως νέαν ἐξεύρον”. “Προκλήρυξις”, σελ. 10. Ὁ Α. Θάμυρης (*Εἰσαγωγή, Πρόλογος*) ἀναφέρει, “τοιαύτην μέθοδον ἐφεύρον οἱ σεβάσμιοι οὗτοι τρεῖς Διδάσκαλοι”. Πρβλ. Γ. Λαδάς, *Τὰ πρῶτα τυπωμένα*, σελ. 21. Ὁ Π. Πελοπίδης γράφει μετὰ ἀπὸ χρόνια (*Θεωρητικὸν Μέγα, Πρόλογος*, σελ. 5’), “οἱ τρεῖς οὗτοι διδάσκαλοι, ὅταν ἀνεφάνησαν ἐφευρεταὶ ταύτης τῆς Νέας Μεθόδου κατὰ τοὺς 1814...”.

ριο⁴⁰. Πέραν τῆς σχέσης τους με τὸ Σιναίτικὸ Μετόχι⁴¹, τεκμήριο ἀποτελεῖ ἡ εὐγλωττῆ ἀναφορά τοῦ Προηγούμενου Διονυσίου Βατοπαιδινού, πού εἶναι ἡ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν Νέα Μέθοδο⁴².

Ἡ διδασκαλία τῆς Νέας Μεθόδου ἄρχισε στὸ Σιναίτικὸ Μετόχι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1815 ἀπὸ τὸν Χρυσάνθο καὶ τὸν Γρηγόριο. Γιὰ τὴν ἔγκριση τῆς μεθόδου ἡ Προκήρυξη⁴³ ἀναφέρει τὴν σύγκλιση γενικῆς Συνελεύσεως, στὴν ὁποία οἱ “Τρεῖς” διαβεβαίωσαν ὅτι σὲ ἓνα μόνο χρόνο μποροῦν νὰ ὁλοκληρώσουν τὴν διδασκαλία τῆς μεθόδου καὶ ὅτι χρειάζονται δέκα ἔτη γιὰ τὴν μεταγραφή τῶν μουσικῶν συνθέσεων ἀπὸ τὴν παλαιὰ στὴν νέα γραφή⁴⁴.

“Πρὸς ταῦτα Συνελεύσεως γενικῆς ἅπαξ καὶ δις ἀποδοθείσης,

⁴⁰ Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι σώζονται χειρόγραφα τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰ. με “ἐξηγηματικὲς” προσπάθειες τοῦ Χρυσάνθου (βλ. ὑποσ. 24-25) καὶ τοῦ Γρηγορίου (Κ. Ψάχος, *Παρασημαντικὴ*, σελ. 91), ὅχι ὅμως καὶ τοῦ Χουρμουζίου.

⁴¹ Ἦδη ἀναφέρθηκε ἡ σχέση τοῦ Χρυσάνθου με τὸν Κωνστάντιο (ὑποσ. 27). Τὸν Γρηγόριο ἀνέλαβε ἀπὸ ἔφηβο ὁ ἡγούμενος τοῦ Μετοχίου, Ἀρχιμανδρίτης Ἱερεμίας ὁ Κρής, “ὕφ’ οὗ καὶ γράμματα ἐδιδάχθη καὶ ἀναγνώστης ἀνεδείχθη καὶ ἱεροψάλτης” (Γ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, σελ. 329). Ὁ Χουρμουζιὸς διετέλεσε ψάλτης σὲ δύο ἄλλους ναοὺς πρὶν ψάλλει στὸ Σιναίτικὸ Μετόχι (Θ. Ἀριστοκλῆς, *Κωνσταντίου Α΄ Βιογραφία*, σελ. 63).

⁴² “Σχολαρχοῦντες εἰς αὐτὴν εἶναι ἓνας καλόγηρος Χρυσάνθος καὶ ὁ Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας” (ὁ.π. ὑποσ. 18). Γιὰ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς βλ. *Πρόλογος*, σελ. 9 τοῦ παρόντος.

⁴³ Ἡ Προκήρυξη, συνοδευόμενη ἀπὸ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Στ΄, ἀπεστάλη στοὺς Ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς γνωστοποίηση τῆς ἐπινόησης τῆς Νέας Μεθόδου, γιὰ τὴν χορηγία καὶ συνδρομὴ τοῦ ἔργου τῆς Σχολῆς καὶ τὴν ἀποστολὴ μαθητῶν.

⁴⁴ “Παρέστησαν τῇ τε Ἱερᾷ Συνόδῳ καὶ τοῖς ἐνταῦθα περιφανεστάτοις Προὔχοσι καὶ φιλογενέσι καὶ τὸ ἔργον ἐκοίνωσαν, ἐγγράφως διαβεβαίωσαντες τὴν ἐπαγγελίαν”. “Προκήρυξις”, σελ. 11.

καὶ ἀκριβοῦς ἐπεξεργασίας γενομένης... συνεκροτήθη Σχολεῖον κοινὸν Μουσικῆς”, ἡ γνωστὴ ὡς Γ΄ Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Οἱ ἐργασίες τῆς Σχολῆς πρέπει νὰ ἄρχισαν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1815⁴⁵. Στὴν Σχολὴ δίδασκαν ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Χουρμούζιος τὸ πρακτικὸ μέρος, ἐνῶ ὁ Χρυσάνθος τὸ θεωρητικόν⁴⁶. Μὲ τὴν συμπλήρωση τοῦ πρώτου ἔτους διδασκαλίας ἔγινε “Συνοδικὴ ἀνάκρισις” στὸ Πατριαρχεῖο, ὅπου ἐξετάστηκαν οἱ μαθητὲς τῆς Σχολῆς⁴⁷. Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσάνθου, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1817, πληροφοροῦμαστε τὴν ἀγορά, “διὰ Μουσικὸν Σχολεῖον”, λιθόκτιστης οἰκίας “παρὰ τὸ τεῖχος”⁴⁸.

Ἡ Σχολὴ πρέπει νὰ λειτούργησε μέχρι τὸ 1821, ὅποτε διελύθη “ἐνεκα τῶν τότε ἐπισκηψασῶν καιρικῶν δυσχερειῶν, καίτοι ἡ παραλυσία ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1820, ὅτε ὁ Χρυσάνθος προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Δυρραχίου”⁴⁹. “Ἐκτοτε, ἡ δράση του δὲν φαίνεται νὰ ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τῆς ἐκάστοτε ἐπισκοπικῆς του περιφέρειας”⁵⁰. Τὸ 1821 ἐκδόθηκε στὸ Παρίσι, ἀπὸ τὸν Ἀ. Θάμυρη, ἡ *Εἰσαγωγή* τοῦ

⁴⁵ “Μήπω γὰρ τοῦ τετάρτου διαδραμόντος μηνός”. “Προκήρυξις”, σελ. 12.

⁴⁶ *Θεωρητικὸν Μέγα*, Πρόλογος, σελ. ζ΄.

⁴⁷ Βλ. σελ. 549 τοῦ παρόντος. Πρβλ. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος 1817*, ἐν Βιέννῃ, σελ. 431-433.

⁴⁸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος 1817*, σελ. 226.

⁴⁹ Γ. Παπαδοπούλος, *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις*, σελ. 201. Τὸ Ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Χρυσάνθου (Κώδιξ Ὑπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α΄/9, σελ. 419) εἶναι τοῦ Μαΐου τοῦ 1820, ἐπὶ πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Ὁ Λ. Ψαλτόπουλος (Οἱ τρεῖς δυνατοὶ καὶ τὸ δημιουργημά τους, Ἀποστολὸς Ἀνδρέας, Κων/πολὴ 30.3.1960) θεωρεῖ τὴν “προαγωγή” τοῦ Χρυσάνθου πρόσχημα γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν Πόλη.

⁵⁰ “Εἰσαγωγή εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς... συνταχθεῖσα μὲν παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἤδη ἐπιδιορθωθεῖσα εἰς πολλὰ ἐλλείποντα δέ, καὶ μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ ἀπλούστερον,

Χρυσάνθου⁵¹. Τὸ 1832 τὸν συναντοῦμε, ὡς παρεπιδημοῦντα στὴν Πόλη, στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν (γιά τρία σώματα⁵²) τοῦ ἔργου τοῦ *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς*⁵³.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1833, ἐπὶ πατριαρχείας τοῦ “προστάτου” τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Α΄, ἐξελέγη Μητροπολίτης Σμύρνης⁵⁴. Ἐκεῖ ὁ Χρυσάνθος “συγκρότησε ἐκκλησιαστικούς χορούς”. “Ἐπίσης φρόντισε γιὰ τὴν ἐκ βάθρων ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους”⁵⁵. Στὰ 1835 ἱδρύσε “ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο, πὺ ὀνομάστηκε «Ἐκπαιδευτικὸν κατὰστημα τῶν κορασίων». Στὴν μεγάλη ἐπιδημία πανώλους πὺ ἐνέσκηψε στὴν Σμύρνη στὰ 1836, ὁ Χρυσάνθος, μὲ τὴν συνεργασία τῆς ἐφορείας τοῦ Γραικικοῦ νοσοκομείου, ἱδρύσε λοιμοκομεῖο”⁵⁶.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1837 μετατέθηκε στὴν Μητρόπολη Προύσης⁵⁷, “ἐνθα καὶ πρὸς Κύριον ἐξεδήμησεν”⁵⁸. Ὁ Μ. Γεδεὼν ἀναφέ-

παρὰ Χουρμουζίου, *Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*”, κριτικὴ ἔκδοση παρὰ Ἑμμανουήλ Στ. Γιαννόπουλου, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 14. Ὁ Γ. Παπαδόπουλος (*Συμβολαί*, σελ. 334) ἀναφέρει ὅτι “ὁ Χρυσάνθος ἐν Δυρραχίῳ ἐδίδαξε μετὰ ζήλου τὴν μουσικὴν εἰς τὰ πνευματικά του τέκνα, ἅτινα ἀνεδείχθησαν οὐκ εἰς μακρὰν ἔμπειροι μουσικοί”.

⁵¹ Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μουσικὰ βιβλία πὺ τυπώθηκαν (ῥ.π. ὑποσ. 33).

⁵² Βλ. σελ. 569 τοῦ παρόντος. Κατὰ τὸν Μ. Χατζηγιακουμή (Αὐτόγραφο, σελ. 315), “ἀποτελεῖ ἴσως μιὰ ἔμμεση ἔνδειξη τοῦ πόσο ξένος ὑπῆρξε ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη αὐτὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου του”.

⁵³ Τὸ ἔργο ἐκδόθηκε γιὰ δεύτερη φορά “ὑπὸ Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, ἐν Ἀθήναις 1911”. Φωτομηχανικὲς ἐπανεκδόσεις: ἐκδ. “Κ. Σπανοῦ”, Ἀθήνα 1977, ἐκδ. “Κουλτούρα” ἄρ. 8, Ἀθήνα 1977, 1993.

⁵⁴ Κώδιξ Ὑπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α΄/14, σελ. 224.

⁵⁵ Χρ. Σολομωνίδης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης*, σελ. 204.

⁵⁶ Ὁ.π., σελ. 205.

⁵⁷ Κώδιξ Ὑπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Α΄/14, σελ. 289.

ρει ὅτι, “ἀπεβίωσεν ὁ Χρυσάνθος τῷ 1846⁵⁹, κατὰ μῆνα Ἰούνιον”⁶⁰, βάσει τῆς πράξεως ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του⁶¹. “Εἰς τὴν Κοινότητα Μαδύτου, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης του, ἀφῆκεν ὡς δωρεὰν τὰ χρυσοῦφанта καὶ διὰ πολυτίμων λίθων πεποικιλμένα ἀρχιερατικά του ἅμφια”⁶². Θρυλεῖται δὲ ὅτι “τὰ ἔργα τοῦ μουσικοῦ ἱεράρχου ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τινὰ πυρκαϊάν”⁶³.

⁵⁸ Θ. Ἀριστοκλῆς, *Κωνσταντίου Α΄ Βιογραφία*, σελ. 61, σημ. Β΄. Ὁ Ἀγγ. Βουδούρης (*Μουσικοκριτικά*, σελ. 333) ἀναφέρει ὅτι “ἀπέθανεν ὡς μητροπολίτης Προύσης ἐν Φαναρίῳ τὸ 1846”.

⁵⁹ Ὡς ἔτος θανάτου ἐπικράτησε τὸ 1843 λόγῳ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Γ. Παπαδοπούλου (*Συμβολαί*, σελ. 334· *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις*, σελ. 201). Ὡστόσο, στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους φέρεται ὡς Προύσης ἕως τὸ 1846. Πρβλ. Ἀνθ. Ἀλεξοῦδης, *Χρονολογικοὶ κατάλογοι, ἔτος ΚΕ΄*, 20.12.1890, φ. 6428, σελ. 3· Β. Κανδής, *Ἡ Προύσα*, ἐν Ἀθήναις 1883, σελ. 141· Χρ. Σολομωνίδης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης*, σελ. 205· Ἀντ. Χατζόπουλος, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ παιδεία στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα* (ἀνεκδοτὴ διδακτορικὴ διατριβή), Ἀλεξανδρούπολη 2001, σελ. 90.

⁶⁰ Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα Χρονογράφου*, ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 234.

⁶¹ Στὴν ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου τοῦ Χρυσάνθου, τοῦ ἀπὸ Στρωμνιτῆς Κωνσταντίου, ἀναφέρεται, “Τῆς Ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Προύσης ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἧς τε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος, κυροῦ Χρυσάνθου, τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, καὶ εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς μεταστάντος...”. Κώδιξ Ἱπομνημάτων Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ΚΒ΄, Ἰούνιος 1846, σελ. 109.

⁶² Μ. Κατζάκης, *Μεγάλοι Διδάσκαλοι τοῦ Γένους*, Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1966.

⁶³ Γ. Παπαδοπούλος, *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις*, σελ. 202. Ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς (*Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ*, σελ. 98) πιστεύει ὅτι αὐτὸ “ὑποδηλώνει ἴσως τὴν ἀμνηχανία τῶν μεταγενεστέρων μπροστὰ στὴν παντελῆ ἔλλειψη συνθέσεων μιᾶς, κατὰ τὰ ἄλλα, τόσο σπουδαίας μουσικῆς προσωπικότητας”.